

MÓDSZERTANI FÜZETEK 1.

AMIT A SZARV MEGMUNKÁLÁSÁRÓL TUDNI KELL

Szerkesztette: Németh György
2003.

Tartalomjegyzék

Bevezető	3
A páasztorművészetről	4
Alapanyag kiválasztása	5
A szaru felhasználása, szaruból készíthető tárgyak	6
Kanásztülök, kürt	6
Ivókürt, ivótülök	8
Fenőkörtartó, tokmány, fintok	9
Sórtartók	9
Hurkatöltő /dudu/	11
Csatok, késnyelelek, karikák	11
Eszközök, szerszámok	12
Ékszerek szaruból	13
Díszítésmódok, technikák általában	14
Díszítésmódok, technikák tájegységek szerint	16
A Dunántúl	17
Az Alföld	18
Erdély	19
Motívum, ornamentika, kompozíció	19
Képek jegyzéke	23
Felhasznált irodalom	24

Vajdasági barátaimnak ajánlom.

Bevezető

A kilencvenes évek közepén kezdtem el a szaru megmunkálása iránt érdeklődni. Kezdetben a lószőr-ékszerekhez kiegészítő anyagként használtam, majd egyre inkább vonzott az anyag, a tárgyformálás, a szaru díszítése.

Nem elégedtem meg csak a megmunkálás technikájának elsajátításával, hanem kezdettől fogva érdekelt minden, amit eddig összegyűjtöttek, leírtak e témában.

Jelen kiadvány összeállítására az ösztönzött, hogy egybefogva lehessen kézbe venni mindazt, ami egy hozzám hasonló kézművest érdekelhet.

Eloolvastam, kijegyzeteltem azokat az írásokat, melyekhez bárki viszonylag könnyen hozzájuthat, s a számomra fontosnak vélteket szerkesztettem egybe.

Ajánlom azonban mindenkinek, hogy gyakran vegye kézbe a szakirodalom legfontosabb köteteit, s olvasgassa, tanulmányozza az abban leírtakat; csak haszna lesz belőle!

Németh György
népi iparművész
2003-ban, Ócsán

A pásztorművészetről

A pásztorművészet a népművészetnek a pásztorokhoz köthető ága, mely elsősorban a pásztorkodás szerszámainak, és a pásztorélet használati tárgyainak művészi megformálásában nyilvánul meg. /Néprajzi Lexikon - pásztorművészet/

A népművészet XIX. századi előretörésével jár együtt a pásztori életformához szorosan kapcsolódó pásztorfaragások kivirágzása, önálló stílussá érlelődése. Ez a művészkedés, bár a népművészet többi ágával közös töről fakad, a múlt században attól már eltérő utakon jár.

A díszített használati tárgyak, eszközök legnagyobb része a pásztorélet, a pásztorkodás velejárója, s a pásztor az anyagot is környezetében találja.

A pásztor használati tárgyai díszítésének technikája a parasztember készítette eszközökénél változatosabb, a díszítmények pedig a pásztori életformát, a pásztor gondolatvilágát és ízlését tükrözik. A díszített tárgyak és díszítményeik alakulása, változása egyformán szoros összefüggésben van a pásztorkodás, a pásztorélet alakulásával, változásával. Megszűnése sem választható el a régi pásztori életforma, a pásztorkodás régi módjainak megszűnésétől. /Manga János: Magyar pásztorfaragások/

3. Tóth Mihály faragó pásztor. 1943

Alapanyag kiválasztása

Régen a pásztornak mindig kezeügyében volt a tülök s tetszése szerint válogathatott benne. Az ősi életformájú nomád pásztor, de másrendű mesterkedő magyar is, sok olyan eszközt készített szaruból, tülökből, amit mások kéregből, fából, esetleg fémből alkottak: ivóedényt, kanalat, tölcsért, kürtöt, rühzsírtartót, kaszatokmányt, fésűt, csatot s újabban gyufatartót, óraláncot. Ezenkívül alkalmazták a szarut rátét- vagy betét- /intarzia-/ hímül fatárgyakra, különösen botokra, juházkampókra, bicska-, kés- és ostornyelekre. /*Magyarság Néprajza II.*/

Fűszertartó, Dunántúl, XIX.sz. 2. fele

A magyar fehér fajta hosszú, fehér tülökszarvait használták.

A rendeltetést mindenekelőtt az anyag határozza meg: milyen technikájú megmunkálásra alkalmas, mit lehet belőle *kihozni*. Ez a gyakorlatban annyit jelent, hogy ha pl. szép fehér és vékony falú a szaru, akkor ivótülöknek a legalkalmasabb. (...) Persze azt is hozzá kell tenni, hogy amikor az állattenyésztés a virágkorát élte, nem okozzon gondot, hogy a legalkalmasabb munkadarabokat válogassa ki /pl. elhullás esetén/.

„... a bika szarva ilyen célra nem alkalmas /büdös, ami általában a hím állatokra jellemző/. Szarvasmarhából a legalkalmasabb az ökor szarva, mivel ez nő a leghosszabbra és - ami ennél is fontosabb a faragó szemszögéből - jellegzetes *fehér ránövés* van rajta, ami jól kihasználható a mintázásnál. Ha kisebb, illetve kevesebb a *ránövés*, vagy szürkébb árnyalatú a szaru, akkor nem olyan *mutató* a faragott tárgy. Nem lehet rá például *karcolni* /*karcalozni*/, mivel *nem adja ki a díszítést*. /D. Varga László: *Ung-vidéki szarufaragványok*/

Rége az uraságok nem sokat törődtek az elhullott marha bőrével, szarvával, könnyen jutott a pásztor tülökhöz, ma már a szarv is piacra kerül, a fésűs veszi meg, akitől a kanász rendszerint készen vásárolja a kürtöt. /*Malonyai Dezső: A magyar nép művészete 3.*/

A szarut - főleg a szarvasmarha szarvát - az teszi közkezdvelt használati eszközzé, hogy ürege természetes tartóedény, elég könnyen formálható - mindamellett erős, egyben rugalmas anyag - melyet a legkülönbözőbb célokra felhasználhatnak.

Sok esetben a patákat, illetve a körmöket is megmunkálták.

A kos szarvát is felhasználták. /*Dorogi Márton: Adatok a szaru népi feldolgozásához*/

Magyarfajta szarvasmarha bikája (Hortobágy, 1930-as évek)

Magyarfajta szarvasmarha bikája /Hortobágy 1930-as évek/

A szaru felhasználása, szaruból készíthető tárgyak

A földművelő, állattenyésztő, pásztorkodó nép elsősorban mint ivó- és tartó- /tároló/ edénynek használta természetes formájában, vagy kisebb hengeres részekre vagdalva - befenekelve, fedelezve - alkalmazta hasonló célokra. Kiegyengetve is számtalan eszközt és díszet faragott belőle. Sok esetben a patákat és körmöket is megmunkálták. /Dorogi Márton: *Adatok a szaru népi feldolgozásához/*

Elsősorban a használati tárgyak készítésének szükségessége adta a faragó pásztor kezébe a görbekést, vésőt, tűt. Azonban ivótülköt, sóportokot vagy más egyebet faragva nem elégedett meg a puszta használati funkcióval, hanem a faragásban ízlését, fantáziáját, vagy a környezetében látottakat valamilyen formában, mennyiségben megörökítette, egyszóval megpróbálta a tárgyat *cifrítani*.

Az sem volt ritka, hogy egy-egy faragott tárgy nem használati célra készült, hanem ajándéknak: barátoknak, pásztortársnak, a faragó jó emberének vagy kedvesének. /D. Varga László: *Ungvidéki szarufaragványok/*

Kanásztülök, kürt

Falvainkban még ma is gyakori, hogy reggel, amikor a kanász hajt, tülökjének hangjával figyelmezteti a disznótartó házakat, hogy az állatokat engedjék ki a csordához. Néhány évtizeddel ezelőtt a tülökszó cifrázásától volt hangos a falu.

A kanásztülök a magyar ökör szarvából készültek. Hosszúságuk elérte a 80 cm-t is. Egyik-másik tülök alsó végét használója még egy fémtoldalékkal is meghosszabbította. Felső végükön, ahol fújták, vagy egy közönséges lyuk volt, vagy pedig a réztrombitáéhoz hasonló fúvóka volt kiképezve. Némelyik kanász a tülök felső végébe a trombitáknál használt rézfúvókát illesztette. A kanásztülköt, illetve a kürtöt a kanász kisebb-nagyobb időközönként néhány másodpercig fújta, amikor az utcán végigterelte az udvarokból kitóduló disznókat.

A kanásztülök a szokásokban is helyet kapott. A kanász sok helyen karácsony estéjén, máshol szilveszter estéjén tülkölve és ostorát pattogtatva járta végig a falu utcáját, s ilyenkor a disznótartó gazdák megajándékozták.

A Vas megyei pásztorok 1649. évi céhlevele szerint a *marhapásztoroknak* részt kellett venniük az úrnapi körmeneten, majd az oltárhoz kellett járulniuk. *Ezek midőn végbe menének,*

mindenik szép böcsületesen a czéhmesterhez menjen - mondja tovább a céhlevél - az czéhmester háza előtt az ő kürtjökkel egyet kürtöljenek...

Bár a kanászok által használt tülkök általában díszítés nélküliek voltak /egyiken-másikon legfeljebb használója nevének kezdőbetűje volt bevésve/, a faragó pásztorok díszített kürtöket is készítettek. Múzeumaink őriznek díszített kürtöket a Tisza felső folyásának vidékéről, Gömörből, Nógrádból és a Dunántúlról egyaránt, arra azonban nincsenek adataink, hogy az ilyen díszített kürtöket a kanászok valóban használták is volna. Ezek vagy a kanász, vagy pedig mások számára - eladásra - készültek dísznek, vagy pedig az erdőkerülők, erdészek, vadászok számára vadászkürtként. Kapoli Antal, a kiváló dunántúli művészkedő pásztor, aki juhász volt, sok, karcolással díszített kürtöt készített, s ezeket következetesen vadászkürtnek nevezte.

A díszített kürtök legszebb spanyolozott példányát a szekszárdi múzeum őrzi. /Manga János: Magyar pásztorfaragások/

id. Kapoli Antal: Kürt. 1943

Az ökör szarvából készíti a kanász a kürtöt. A szarvat tülköknek is hívják, innen a tülkös ökör elnevezés.

A kanász az ökör szarvát megtisztogatja, ecettel, finom hamuval fényesre csiszolja úgy, hogy meglátja benn magát, mint a tükörben. A csucsát levágja s aztán kifúrja a végén; bodzafából csapot farag, a tülkök végibe dugja s kész a kürt.

Ha a kürt kiszárad, akkor süket lesz. Ilyenkor teleöntik vízzel, áztatják, hogy hangosabb legyen. A kanász a kürtöt is szeretettel díszíti. /Malonyai Dezső: A magyar nép művészete 3./

A magyar szarvasmarha jóállású szarvait, különösen az ökrökét, természetes formájában használták fel *dudának*, *tülköknek* a csürhések, kanászok és csordások. Legjobban a *csákó*-vagy *sugár*-állású szarvakat szerették, de méginkább kedvelték a kettős ívben hajló *sodrót*.

A szarv tövét egyenesre fűrészelték, néha csipkés faragással be is szegték; hogy simább legyen, a bicska élével vagy üvegdarabbal lecsiszolták és fényesítették. A leghegyét levágták,

hogy belefűjhassanak, a szájhoz igazították, ha került, *mustokot* is illesztettek bele. Olykor nyakbavető szíjat vagy madzagot szereltek rá. /Dorogi Márton: *Adatok a szaru népi feldolgozásához*/

Ivókürt, ivótülök

Az elhullott marha szarvát - a kanásztülkőn kívül - még másra is felhasználta a faragó pásztor. Olyan használati tárgyakat készített belőle, amelyekre a fa nem volt alkalmas, helyesebben: amelyekre használhatóságuk szempontjából a szaru anyaga jobban megfelelt.

A szarutárgyak közül - múltját és elterjedését tekintve - az *ivótülkőt* illeti meg az elsőség.

Az ivókürt vagy ivótülök voltaképpen a szarv végének darabja, amelyet a hegyes végétől 25-40 cm-re fűrészelték le. Még a múlt század második felében is elterjedt volt, de a századforduló táján már csak itt-ott használta egyik-másik öreg pásztor. Használatát Ecsedi István írja le: *Ha vizes világ volt körülötte, úgy a pásztor állandóan magával hordta ivóeszközét, az ivótülkőt, hosszú szíjon a szűrszív rózsájához kötve lógott e tehénszarv lefele, melyet nagy melegben a szűr alá rejtettek a nap heve elől, mivel ha felmelegedett, kellemetlen ízű volt benne a víz. Az ilyen pásztor csak megkaparta a síkpartot, tülkével merített és ivott belőle.*

Sárospatak környékén még a századforduló táján is - főleg télen - használták az ivószarut a kanászok, amikor a határban levő kutakról leszedték a vödröket. A kanászok ilyenkor úgy merítették maguknak, hogy az ivószarut az ostor végére kötötték, s leeresztették a kútba. Az ivószaru öblös végén egy karika volt, az ostort arra kötötték.

A szaru hegyes vége le volt vágva, hogy a szűr ujjában, vagy a tarisznyában ne tegyen kárt, és jobban elférjen.

A másik típusba tartozó ivótülkök hegyes végét meghagyták, abba gyakran lyukat fúrtak, a lyukba szíjat fűztek, s a tülkőt azzal kötötték a szűrszív rózsájához. Gyakran az öblös végén is fúrtak lyukat a szaruba, s ebbe a lyukba a bőrsallangot kötötték. Ezek az ivótülkök, azonkívül, hogy fel vannak sallangozva, szintén díszesek: vékony végüket, a szaru fekete részén csipkézett, domborúra faragott gyűrűkkel gyakran több szögűre faragták, azon a részen pedig, ahol a szaru fekete színe a fehérbe megy át, ugyancsak domborúra faragott, csipkeszerű díszítést alkalmaztak. Ezek egy része már inkább csak dísz tárgynak készült. /Manga János: *Magyar pásztorfaragások*/

Ivótülök díszítményének középső része /Zemplén megye/

A pusztai, a pásztor ember ivóedénynek leginkább marhatülköt használt. Erre alkalmas volt a piros-tarka szarvasmarha rövidebb, csajla szarva is. A nagyobb méretűek végét levágták, 2-3 deciliteresnél nem szabták nagyobbra, nem fért volna a tarisznyába. Az ivótülöknek rendszerint ivóvályúját is formáltak. Forró vízben áztatták a végét, így meglágyult és lehetett formálni. /Dorogi Márton: Adatok a szaru népi feldolgozásához/

A szarvasmarha tülkének ivóedényként való felhasználása az emberi kultúra kezdetéig vezethető vissza. A sztyepp nomád népeinél elefántcsontból vagy nemesfémből művészileg kidolgozott ivótülök a rang jelvénye is volt. Elterjedésének nyomait Európa minden vidékén megtaláljuk. A XIX. században a pásztorokon kívül még a vadászok is használták. /Magyar Néprajzi Lexikon 2. **ivótülök** /

Fenőkötartó, tokmány, fintok

A vizek lecsapolása, a kutak ásása utáni időben a feleslegessé vált ivótülökből gyakran készítettek sótartókat, fenőkötartókat.

A *fintok* vagy *tokmány* - a kaszakő tartására - szintén formálatlan szarvból vagy megfelelő hosszúságú /25-30 cm/ szarvvégből készült. Akasztót is szereltek rá, melynél fogva a derékszíjon lógott. /Dorogi Márton: Adatok a szaru népi feldolgozásához/

Hogy a szarv hajlatát kiküszöböljék, készítettek szaruból olyan tokmányokat is, amelyeket forró vízben megpuhítottak, majd a fenőkőhöz hasonló formára húztak.

A Hortobágy és a Felső-Tisza vidékén a tülök természetes formáját követő tokmányt karcolással is díszítették, gyakran gazdájának nevét vagy nevének kezdőbetűit vésték bele.

...öblös szélébe lyukat fúrtak, s abba drótból vagy vaslemezből akasztót, horgot erősítettek... /Magyar Néprajzi Lexikon 5./

Sótartók

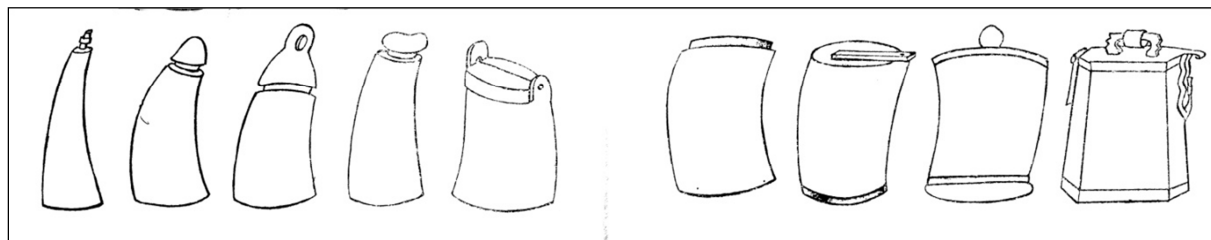
A pásztorok az étellemmel együtt természetesen a sót is magukkal hordták. Sótartónak szintén a tülök volt a legalkalmasabb, mert a sót megvédte a víztől és a nedvességtől. A szaruból készült sótartók az ország minden részén ismertek voltak, és nemcsak a pásztorok, hanem a parasztok, sőt az erdőkerülők, vadászok is használták őket.

A kiskunhalasi múzeum néhány példányából arra következtethetünk, hogy az itteni só- és rühzsírtartókat a szaru vékonyabb végéből vágták le kb. 10-12 cm hosszúra. Az alsó, öblösebb végét egy kör alakú fadugóval befenekelték, felső végébe lyukat fúrtak, s abba szintén fadugót faragtak. Dévaványán gyakran két ilyen tülköt hordott magával a pásztor: egyikben a sót, másikban a paprikát tartotta.

A Hortobágyon és a Tisza felső folyásának vidékein az előbbitől eltérő forma terjedt el, amelyet a szarv középső részéből fűrészeltek le, kb. 12-16 cm hosszúra, s amelynek a vége enyhén szűkül. A szaru alsó és felső nyílását itt is fadugókkal zárták el. A sóval valamelyik fadugóval zárt nyíláson keresztül töltötték meg, és a sózás gyakran valamelyik dugóba vágott kisebb nyíláson keresztül történt. Ezt a nyílást néha kisebb fadugóval, néha oldalra csúsztható fa- vagy fémllemezrel zárták el.

A harmadik típus szintén a szaru középső részéből készült, s az előbbitől abban különbözik, hogy annál rövidebb, és mielőtt aljat és fedelet faragtak volna hozzá, a szarut forró vízben megpuhították, és ovális alakú faformára húzták, hogy a sótartó ne hengeres, hanem lapos

legyen, így a zsebben vagy a tarisznyában könnyebben elférjen. Egyik-másik fedelét csuklós pánt, rugós zár tartja.

Különböző alföldi és felföldi só- illetve rühzsírtartó formák

A legrégebbinek a kiskunsági sóstülköt kell tartanunk, amelynek egyik változatát látjuk a debreceni múzeum 1814-es évszámmal jelzett sótartójában.

Somogyban a pásztorok kétféle sótartót tartottak számon: az egyiket tarisznyás, a másikat tanyázó sótartónak nevezték. Az egyik kisebb, a másik jóval nagyobb volt. A kétféle sótartót a kétféle pásztorról nevezték el. A tarisznyás pásztor az volt, aki mindennap hazahajtott, és csak egy napi élelmét vitte magával, neki tehát kisebb volt a sótartója, s azt a tarisznyában tartotta. Tanyázó pásztor az volt, aki éjjel-nappal kint tanyázott a határban, és ennivalóját, sótartóját, borotválkozó tükrét, borotvatartóját stb. a putriban, a kunyhóban helyezte el. Ez a sótartó nagyobb, esetleg díszesebb is volt.

Amíg a pásztorok nemcsak őrizték, hanem gyógyították is a rájuk bízott állatot, nélkülözhetetlen gyógyszerük volt a rühzsír, vagy rühkenőcs, amivel a rühességet /scabies/ gyógyították, továbbá a gálickő, amit főként a körömbetegségek ellen használtak. Ez az eszköz általában a sótartók formáját követte. Kiskunságban *rühzsírtartó tülok*, Békésben *rühzsíros kupa* volt a neve. Fedelére a kováccsal sarokpántot csináltattak, és rugós zárat, hogy ne nyíljon ki, és a zsír ne folyjon ki. Fedelén fémkarikát is találunk, ami arra szolgált, hogy a pásztor szíjjal az övéhez csatolhassa. A régi juhászok övéhez csatolva együtt lógott a rühzsírtartó a késtokkal és a tűzszer számmal. A rühzsírtartók használatát a korszerűbb gyógyszerek elterjedése szüntette meg.

Rühzsírtartó szaruból Okány, Békés megye

A sótartók és rühzsírtartók mintájára készítettek karcolt díszítésű és választóvízzel sárgára színezett lőportartókat, és a lapos, oválisra formált sótartók formáit tubákosszelencének is használták. /Manga János: Magyar pásztorfaragások/

Külön kell foglalkoznunk a pásztoroknak a különböző gyógyászati szereket és fűszereket tartó szaru edényeivel. Ezeknek - a már rendszerint mivesebb daraboknak - a jobban ráérő juhászok voltak a mesterei. Az egyszerűbbeket úgy készítették, hogy 5-10 cm-es darabokra vágták az ökör szarvát. A szűkebb szaruvégekből, levágva a hegyét, só- és paprikatartót készítettek minden formálás nélkül. Deszkadarabbal, vagy kiegyenesített szarulemezzel befenekelték, a szűkebb száját pedig fából faragott, tornyos fadugóval zárták. A szarvnak az öblösebb derekából már inkább rühzsírt, vagy sántázó szert tartó kupákat fűrészelték. Csak ritka esetben, inkább csak a kisebbeket és öblösöket hagyták meg természetes, hengeres formájukban. Az öblösebbeket forró vízben meglágyítva gyufadoboz alakú sámfára húzták, azon megszáradt, így lapított formájuk lett. A fedelét fából faragták úgy, hogy kb. 1 cm-re szorosan belejárjon. A sarok- és záróvasalást ügyes kovácsok készítették díszesen kicsipkézve. /Dorogi Márton: Adatok a szaru népi feldolgozásához/

Szaruból készül a *kékkőtartó* is. A szarv hegyéből vágják, nyílását fadugóval zárják el. A dugón egy lyukat hagynak s ebbe ismét egy kisebb dugót tesznek.

A sótartót (*gurgula*) úgy készítik, hogy a szarvasmarha szarvából széles gyűrűket fűrészelnék le. Tojásdad átmetszetű, vagy nyolcszögletes lapos farúdat faragnak s erre azután a forró vízben megfőzött szarvdarabokat ráhúzzák, *rámára teszik*, a szaru a farúd alakjához idomul s azon megszárad.

A szarut aztán szépen kidíszítik. Végül feneket és födelet készítenek rá s a födéltre alkalmas fogantyút csinálnak tetszetős díszítésekkel.

Van olyan pásztor, aki ötven darab sótartót is megkészít így egy esztendőben.

A gurgulát két rekeszre osztja, avagy összekevert só- és paprikát tesz a *sótartóba*.

Puskaortartó vagy portülök szaruból. Volt kerek, lapos /ilyen alakú fára húzták/. A testét és a száját is díszítették. Állatfej - formára a kiöntönyílásnál. /Malonyai Dezső: A magyar nép művészete 3./

Hurkatöltő /dudu/

A szaru *dudu* kolbász és hurka töltésére szolgált. A szarv hegyét levágták, a lyukat kitágították úgy, hogy kb. 3 cm átmérőjű legyen. A töltendő belet ráhúzták a dudura és a töltelék ezen keresztül nyomták a hüvelykujjal a bélbe. A régiek kedvelték, mert nem törte össze a töltelék. /Dorogi Márton: Adatok a szaru népi feldolgozásához/

Csatok, késnyelek, karikák

Kiváló anyaga volt a kiegyenesített szaru a kalap, szűr, kolompszíj, nadrágszíjcsatoknak is. Ezeket lágyítva formálták ki, és igen díszesen tagolták a szélét. Sokszor ólom vagy színes kaucsuk berakással, rézszegeccseléssel, lyuggatással díszítették.

Késnyélborításra mind a pásztorok, mind a késesek használták.

A kocsisok a lószerszámon acélkarika helyett szívesen használtak rovátkálással díszített, ökörszarvból vágott karikákat.

Ugyanílyeneket alkalmaztak a szeredások és tarisznnyák nyakbavető szíjának betoldásánál.

/Dorogi Márton: Adatok a szaru népi feldolgozásához

Eszközök, szerszámok

A gondos gazda lószerszámán vagy szekere oldalán lógott egy arasznyi hosszú, hegyesre csiszolt szarvvég. Az útközben megnedvesedett, az esőben megkeményedett istrángcsülköt lazították vele kifogáskor. Hasonló lazító, tágító célokra használták még a magyar racka juh fúrószerűen csavarodó szarvát is.

Fontos anyaga volt a szaru a kovácsoknak is, ha meg akarták edzeni a bárd vagy fejsze élét, megtüzesítve birkaszarvon huzigálták. Forrasztásnál is használták, a megtüzesített pákát birka szarvába nyomkodták. A szíjgyártók *széledzője* is ebből készült.

Jól és könnyen formálhatóságánál fogva igen alkalmas volt berakásos díszítésre is. A lemezből kifaragott mintákat /virág, állatok, ház, torony, pásztor stb./ ostorvelekbe, botokba rakták be.

Pásztorbotok

Ezenkívül még a legkülönbözőbb eszközök készítésére felhasználták: doboz, ráma, árnyél, gomb, pipaszurkáló stb. /Dorogi Márton: Adatok a szaru népi feldolgozásához/

Manapság egyetlen díszítő szerszámjuk /a fazekasoknak - szerk./ a festékcsurrantó tülök, a gurgulyának egy fajtája, a „szalu”. Ökörszarvnak a vége ez, amelynek csúcsát kifúrják és lúdtollából vágott csapot illesztenek beléje.

Sebesen jár a cifrázó keze, mert a tülökből folyton csöpög a festék s nincs idő „írasközben” a tétovázásra. /Malonyai Dezső: A magyar nép művészete 1. 211. o./

Ékszerek szaruból

Láncokat, díszes függőket szintén készítettek szaruból. Ezek hasonlóak voltak a csontból faragottakhoz. Igen változatos formákat faragtak, reszeltek ki. Az egyes figurákat láncszemszerűen hajlított szarupálcikákkal fűzték egybe. A láncszemeket forró vízben hajtogatták, kihűlve megmerevedett.

Dísznek pataszarut is használtak. /Dorogi Márton: Adatok a szaru népi feldolgozásához/

A Dunántúlon a múlt század végén, a századforduló táján, amikor a zsebóra használata a pásztorok között is kezdett terjedni, megjelentek a fémből készült óraláncok mintájára a szaruból, csontból faragott *óraláncok*. A lánc díszesebb részeit fehér, fekete szaruból vagy csontból faragták ki, a karikákat mindig csak szaruból. A forró vízben megpuhított szaruból kifaragott láncszemet bevágták, majd kihajlítva a csontból kifaragott részhez illesztve, az előbbi láncszemhez kapcsolták, majd ismét visszahajlították. A később kihűlt és ismét megmerevedett szaru láncszemek előbbi formájukat megtartották, és nem kapcsolódtak szét. Ezek a láncok a századforduló táján divatos fémláncokhoz hasonlóan több sorosan is készültek.

A különféle lógó díszeket gyakran marhacsontból, szarvasagancsból faragták ki. A szarulánc színhatását gyakran azzal fokozták, hogy a fehér csont- vagy szaruanyagból kifaragott részek közé sötétebb színű vagy teljesen fekete szaruból faragott szemeket illesztettek. /Manga János: Magyar pásztorfaragások/

Óraláncok szaruból

A kos és szarvasmarha szarvából készül a pásztor legmodernebb holmija: az *óralánc*.

A láncra lógók, csüngők kerülnek. A szarulemezt levél vagy más alakra metszik s középebe igen ügyesen domborművű virágokat metszenek. Egyik-másik pásztor állatformákat is szokott kimetszeni lógónak. A makk-, lakat-, csutoraalakokat őzagancsból is faragják, mert az főzés nélkül is puha. A láncra végül kapcsokat metélnek, melyeket az óra karikájába és a mellény gomblyukába erősítenek.

Van pásztor, aki a szarut nem főzi meg, mert az amúgy is megkeményszik s akkor megint csak főzni kell újra. A szarvat sem lapítja meg, hanem csak úgy görbén, kajcsossan metéli ki belőle az óralánc részeit.

A szarut beleteszi a válúba, vagy valami edénybe. Ott hagyja egy pár napig, ázni csöndesen, megpuhul s nem keményedik meg olyan hamar, mint főzés után. Az óraláncot egysorosra, kétsorosra, *duflára*, vagy több sorosra is készítik. Varga András dufla lánc a következő részekből van: 16 darab forma, vagyis köz, 2 *kevény*-forma, 12 makk, 2 kapocs és 100 kisebb karika. Barát József keszthelyi tejes gyönyörű láncai közül az egyiknek alkatrészei: 5 köz, 72 lyukkal, 101 apró karika, köztük 16 kisebb köz 32 lyukkal, 9 lógó 69 lyukkal, magyar címer és két kapocs.

A pásztor vásárra, búcsúra, misére ilyen fehér láncot akaszt a mellényzsebbe. De van is ám csodálója! /*Malonyai Dezső: A magyar nép művészete* 3. 220-223. o./

Díszítésmódok, technikák általában

A díszítésre nagy gondot fordítottak. Egy-egy jókezű juhász messze földön híres volt készítményeiről. Díszítő eszközük a bicska hegye vagy az erre a célra készített kemény acélból /esernyővas/ reszelt ár volt. Az egyszerűbb díszeket /név, évszám/ a könnyebb megmunkálhatóság kedvéért a sámfára húzott, forró vízben meglágyított szarun végezték el, de a finomabb rajzú munkát hetekig, hónapokig tervezte, karcolta mestere. /*Dorogi Márton: Adatok a szaru népi feldolgozásához*/

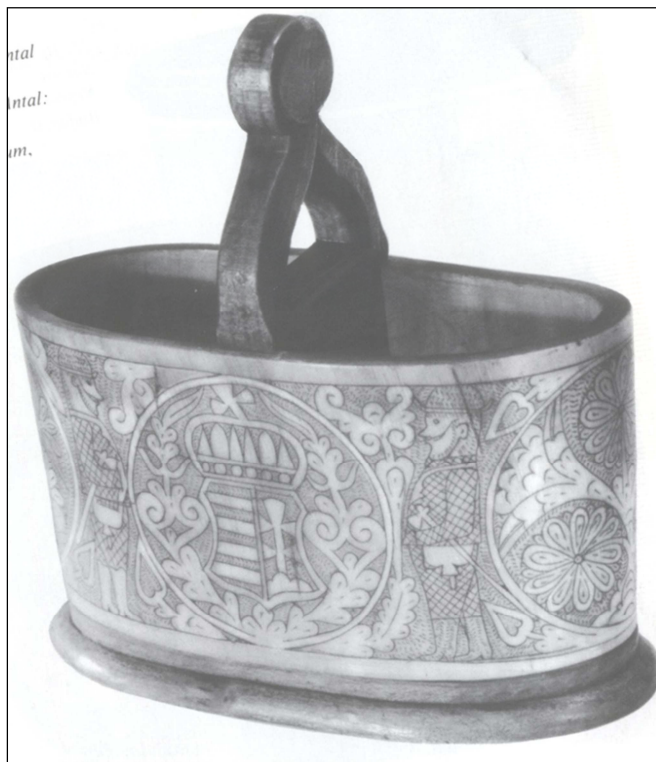
A gulyás és a kanász már említett hangszerére, a kürtre is gazdagon kijut a díszítés. A díszítés csak bekarcolt és választóvíz maratással készült, a spanyolozás itt nem lenne célszerű, sokat kézben forgó, sokat hentergő, sok ütésnek, lökésnek kitett holmi e kürt, könnyebben kitörnének a beöntött spanyolviasz díszek, mint a kímélt s kevesebbet használt sőtartókon. /*Malonyai Dezső: A magyar nép művészete* 3. 282. o./

id. Kapoli Antal: Kürt 1932

Ezeket az eszközöket (*kürt, tülök, fintok*) vidékünkön nemigen díszítették. Csak elvétve akadt csürhész vagy csordás, aki a bicska hegyével karcolt bele valami dísz – virágot, csürhést malaccal, csordást tehénrel – de leginkább csak nevének kezdőbetűit és az évszámot. Egy ma már művészkedő pásztor az 1940-es évek végén így beszélt el díszítését (*Kádár Ferenc dévaványai népművész közlése*): *Gőzeke drótköteléből csináltam karcolót, azzal karcoltam bele Rózsa Sándort meg a szerszámaid, amint az erdőben szalonnát süt... A kikarcolt képeket vízfestékkel színezem és lelagozom csónaklaggal. Ő már inkább dísz tárgyakat készít, mint használati eszközt. /Dorogi Márton: Adatok a szaru népi felhasználásához/*

Hogy a karcolt dísz élesebben kiadja a mintát, zsírral kevert puskaporkormot vagy madártoll hamut dörzsöltek bele. Mások a bogrács fenekére csepegtettek egy kis zsírt, az ujjuk hegyével összekavarták és azt dörzsölték a karcolásba. Volt, aki a mintákat festette, sárgította: hegyes csont végére kis vattát tűztek, azt választóvízbe mártották, s azzal írták a mintákat. Nyomán a szaru megsárgult. A díszítés történhetett úgy is, hogy ólomból szívet, virágot, pulit, kosfejet vertek bele. Azon mesterkedtek, hogy minél cifrább legyen. Egy szépen díszített rühzsíros kupának mindig egy jó bárány volt az ára. /Dorogi Márton: Adatok a szaru népi felhasználásához/

ifj. Kapoli Antal: Sótartó

A faragó pásztorok a szaru megmunkálásának illetve díszítésének több fajtáját ismerték, így a karcolozást, a spanyolozást és a domborítást, az utóbbi kettővel jóformán nem is próbálkoztak.

Kanászkürt Báta, Tolna megye

Ez összefüggött a pásztorok technikai készségeinek fejlettségével, de az is közrejátszott, hogy a technikai módszerek változásával kevésbé tudták volna „tartani” a közösség által elfogadott szintet. Ebből kifolyólag a faragó pásztor lehetőleg megmaradt kedvelt technikája mellett, ami a gyakorlatban többnyire a karclozást jelentette. A karclozás /karcolás/ technikája egyszerűbb módszernek számít, de a többinél fejlettebb ornamentikát mutat /Domanovszky/. A XIX. század második felében a spanyolozás háttérbe szorult a karcolás mellett... /Domanovszky/ (*Jegyzetben olvasható: A szarumegmunkáláskor, kidolgozáskor a mintát a faragó pásztor görbe késsel karcolta – vagy a vidéken használt kifejezéssel élve karclozta – a szaruba.*)

Lengyel János a szaru belsejének tisztításánál sajátos módszert használt. Nem húrolta a szaru belsejét, hanem vizet öntött, majd kukoricát tett bele, s napokig rázogatta, öblítgette, míg tiszta nem lett a belseje.

Lengyel Jánosnak feltehetőleg nem volt kapcsolata gyógyszerésszel, így nem jutott hozzá a választóvízhez, amiért élete végéig bosszankodott. Ezért szarufaragványait *kalapzsírral* színezte, de soha sem sárgította.

Húrolás: kezdeti munkafolyamat, amelynek lényege, hogy miután a faragó pásztor megválasztotta a faragásra szánt szarut, annak belsejét „kihúrolta”, azaz kitisztította egy kb. 50 cm hosszú, horogszerű acélkaparóval, amelyet kocserkának is neveztek.

Választóvíz: nem más, mint salétromsav, amellyel faragás után színezték a szarut. A salétromsav beleette magát a szaruba, s kioldotta belőle a zsírsavakat. E folyamat hatására enyhe sárga színt kapott a tárgy. Ezzel a módszerrel a mintákat, vagy pedig az azok közötti részt hangsúlyozták, emelték ki, attól függően, hogy a faragó melyiket tartotta fontosabbnak.

Kalapzsír: a kalap belsejében lerakódott izzadság- és faggyúréteg, amelyet a pásztor levakarás után színezésre használt.

Díszítésmódok, technikák tájegységek szerint

A faragópásztor legjellemzőbb alapanyaga a fa és a csont /szaru/. (...) A szarvból minden változtatás nélkül, természetes formájában készül a kürt, ivókürt, kaszakó-tok. Apróbb tárgyak: sótartó, rühzsírtartó, gyufatartó kialakításához már a szarv szétfűrészélése szükséges.

Erdély: geometrikus elemek;

- **Dunántúl:** XVIII. század végéről vésett geometrikus díszítmények;
 - o XIX. század elejétől karcolás, amit olajjal kevert korommal, puskaporral, faggyúval kentek be, hogy szépen kiemelje a díszítmény vonalait;
 - ugyanakkor spanyolozás: befelé mélyülő árokba tüzes kés fokával tömködték bele a fekete, zöld, kék, piros spanyolviaszt, majd az érdes felületet zsurlófűvel vagy üvegdarabbal lecsiszolták, méhviasszal átkenték; a választóvízes színezést is használták;
 - o XIX. század végétől terjed el a domború faragás;
- **Alföld, Tiszántúl:** bicska hegyével karcoltak, gyakran használták a választóvizet sárgításra;
 - o részben geometrikusak, gyakran növényi indások, ritkán tárgyak, jelenetek
 - o Tiszántúl északi részén növényi- és geometrikus elemekkel gazdagon díszítették; jellemzőjük a központi körös díszítmény és a belőle kiágazó indák és virágok. /Megfelelőit a szlovákoknál és a ruszinoknál is megtaláljuk./
/Balassa-Ortutay: Magyar néprajz 357. o./

Nagy regionális stílus egységeket jelentenek hazánk nagy tájegységei, de azon belül is - ha alaposabban vallatóra fogjuk majd az emlékeket – kisebb regionális stílusok is megállapíthatók lesznek (az egész pásztorművészetben – szerk.).

A Dunántúl

A dunántúli pásztorfaragások legkorábbi darabjai a spanyolozás technikájával készültek. Kezdetben a vörös és a vörös és fekete színeket alkalmazták. Azt, hogy sokkal színesebbnek hatnak, úgy érték el, hogy a hajszálvékony vonaltól a szélesebb foltig alkalmazták a spanyolviasz-berakást. (...)

Lehet, hogy a XIX. század elején ezzel az eljárással még geometrikus vagy geometrizáló díszítések is készültek, de a húszas és harmincas években már az emberábrázolás és a virágdíszítmény vált általánossá, a mértanias elemek pedig a szélekre szorultak, csak alárendelt szerepet kapva. Az emberábrázolás központjában természetesen maga a pásztor áll, foglalkozásának szerszámával, viseletében erősen stilizált átírásban. A másik gyakori szereplő a betyár. ...az ő szemükben egyértelműen hős. Ennek megfelelően is ábrázolták, nyalkán, büszkén, cifra kalapban, szűrrel vagy zsinóros dolmányban, bő gatyában és természetesen puskával, fokossal. A pásztor társa az ábrázoláson a juh vagy a kutya. A betyárt pedig vagy szeretőjével, vagy a legyőzött, illetőleg a vele harcban álló pandúrral párosították. (...)

A század dereka felé haladva az archaikusnak mondható nyugalom és rend egyre inkább oldódik. A színezés tarkábbá válik a zöld, a kék és a sárga színek alkalmazásával. A virág- és levélmotívumok is több szerepet kapnak, olykor indás vagy bokor elrendezésben, és új motívum a madár, a páva.

A XIX. század derekától a spanyolozás fokozatosan veszít uralkodó szerepéből, és a lényegesebben egyszerűbb eljárásnak, a karcolásnak, dunántúliasan karcolozásnak adja át ezt a szerepet, majd a század utolsó évtizedeiben majdnem teljesen felhagynak a spanyolozással. Míg a spanyolozás legkedveltebb alapanyaga a fa és jóval kisebb mértékben a szaru – főleg sőtartónak – addig a karcolással való díszítés fán, szarun, kabakon egyaránt szerepel. Főként a szarut szerették nagyon pásztoraink karcolással díszíteni, mert a világos alapon a díszítmény fekete vonalai jól éltek. De ezzel a technikával hajszálvékony, lendületes vonalakat lehet felvinni minden felületre, sűrűn egymás mellett, vagy hálószerűen, amivel már tónusértéket is el lehet érni. Ezért is mondtuk, hogy a karcolás az összes díszítő technika közül a

leggrafikusabb értékű és ez éppen a fa, csont, szaru, kabak alapanyagokon még fokozottan érvényesíthető. A dunántúli művészpásztorok éltek is ezzel a lehetőséggel, jobban, mint a többi térség faragópásztorai.

Az ékrovásos ornamentals nem ábrázol, csak díszít, legfeljebb szimbolizál: az ékrovásos technikával minden természeti forma ornamentalsé alakul. A spanyolozás folt-vonal értékeinél fogva már alkalmas az ábrázolásra, mégpedig mindenfajta ábrázolásra, így érthető, hogy a faragók, de különösen a pásztorok rövid idő alatt áttértek erre a technikára (...)

A természetnek minél hívebb visszaadására törekvő pásztor a karcolással sokkal kötetlenebbül tudta kifejezni mondanivalóit, mint a spanyolozással, mely mindig bizonyos merevséget kényszerít rá.

A XIX. század derekán a karcolás térhódításával a motívumkincs is erősen bővül és ennek folyamányaként a tematika is. A spanyolozás korszakából hagyományként továbbra is a pásztor, a betyár és valamelyikükhöz kapcsolódó nőalak a főszereplők, de már kísérleteznek történelmünk egy-egy kiemelkedő alakjának szerepeltetésével is, így különösen II. Rákóczi Ferenc, Petőfi, Kossuth kerülnek előtérbe.

A többalakos jelenetek a karcolt technikával készült tárgyaknál, a spanyolozottakkal szemben, nagymértékben megnövekedtek. Előszeretettel díszítették például szaru sótartóik oldalait egy sorban vonuló betyárokkal.

A már eddig is felsorolt dunántúli pásztorművészeti sajátosságok számát növeli, hogy a karcolt díszítés korán párosul a domború faragással. A karcolással díszített sótartók zárófedelét az asztali só-paprika tartók osztólapját, a borotvatartók „kulcsát” már a múlt század derekán domború faragású növényi dísszel, az utóbbit plasztikusan faragott állatfigurával látták el.

Végigtekintve a dunántúli pásztorfaragások több mint egy évszázados múltján, a stílusváltozással járó díszítőmódszerek alapján négy korszakot különböztethetünk meg.

Az elsőt az ékrovásos-vésett, geometrikus díszítmények jellemzik; a másodikat a spanyolozásos, archaikusan merev figurális ábrázolás és növényi ornamentumok; a harmadikat a karcolásos, oldottabb, naturalisztikus felfogás; a negyediket a domború faragás. Az egyes korszakok nem válnak el egymástól élesen, sőt ellenkezőleg, észrevétlenül olvad egyik a másikba azzal, hogy a technikákat keverten is alkalmazták.

Az Alföld

Az alföldi pásztorfaragások nem mutatják azt a nagy változatosságot, mint a dunántúliak. Nagy általánosságban még azt is megállapíthatjuk, hogy művészeti szempontból messze elmaradnak az itt készített művészi tárgyak dunántúli társaiktól. Ez alól – mint látni fogjuk – egyetlen kivétel van, az ún. zempléni szarumunkák, melyek a pásztorművészet remekei közé tartoznak. (...) Az Alföld fában sokkal szegényebb, mint a Dunántúl, mégis különösen a peremterületein, de másutt is, még a XVIII. század második felében, sőt még a XIX. század elején is voltak olyan területek, melyek bőven szolgáltattak alapanyagot a faragóknak. A fából faragás itt mégsem vált olyan általánossá sem a parasztság, sem a pásztorok körében, mint akár a Dunántúlon, vagy a Felföldön. Az emléktárgyak jobbára szarumunkákból áll: sótartókból, kürtökből, ivótülkökből, rühzsírtartókból. Az uralkodó díszítőeljárás a karcolás és a motívumok körvonalain belül a választóvízzel, salétromsavval való sárgára festés, illetőleg a berakás és az öntés.

Ivókürt Zemplén megye, 1895

Az Alföld északkeleti peremén, *Zemplén* megye központtal, egy egészen sajátos regionális díszítő stílus alakult ki, mely főleg szarutárgyakon jelentkezik: ivótülkökön, tülkökön, sőtartókon, rühzsírtartókon, tehát kizárólagosan a pásztorkodáshoz tartozó eszközökön. (...)

A zempléni stílusnak legszebb darabjai az ivótülkök. A magyar pásztorművészet remekei közé tartoznak. A magyar marhafajta hatalmas szarvainak szép ívű csavarodását, elkeskenyedését, végeinek fokozatos feketébe hajlását, tehát a meglehetősen komplikált felületi adottságokat végtelen biztonsággal és érzékkel használták ki kompozícióik elhelyezésénél. (...) A kompozíciók határa a keskenyedő szarv azon pontja, ahol feketedni kezd. Ezt a részt, különösen azonban a szarv tömörebb végét már síkszerűen kisléptékű geometrizáló plasztikával díszítik. A szarv hegyes végét átfúrják, hogy az akasztásra szolgáló szíjat, sallangos szíjat áthúzzák rajta.

Erdély

...bár a magyarlakta területeken különösen virágzott a juhászat, a pásztorok faragtak is, de ebből sosem alakult ki olyan népművészet, mely a helyi parasztfaragásoktól valamiben is eltért volna. Itt napjainkig megőrződött a középkorias-mértánias díszítés uralkodó szerepe. (...) A juhászok juhokat és nem birkákat őriztek a hegyi legelőkön. Ezt a szilajabb állatfajta nem lehetett kampó segítségével kiszakítani a nyájból, így itt nem is terjedt el a juházkampó divatja. De egészen más a pásztorkodás életrendje is, így például az esztenás juhlegeltetés nem teszi szükségessé, hogy a pásztor magával hordozza azokat az apró használati tárgyakat, melyeket az ország többi területén a juhászok kénytelenek a tarisznyában, övön magukkal vinni.

Erdélyben tehát nem beszélhetünk oly értelemben pásztorművészetről, mint a többi magyarlakta területeken, olyanról, mely elhatárolódna a parasztfaragástól. A pásztorművészet legtöbb jellegzetes tárgya itt teljesen ismeretlen. /*Domanovszky György: A magyar nép díszítőművészete* 1. 225-236. o

Motívum, ornamentika, kompozíció

A sőtartónak és rühzsíros kupáknak a két nagyobb felületű lapos oldalán volt a fő dísz: az egyik felén leggyakrabban a magyar címer, a másikon pedig jelenet a pásztor- vagy betyáréletből. A Sárret környékiek még századunk első negyedében is megőrizték az ősi hitvilágot idéző sámánisztikus emlékeket. Igen finom rajzú életfát ábrázol pl. egy 1912-ben készült püspökladányi sőtartó. (...)

Rühzsírtartó Nagyszalonta, Bihar megye, XIX. sz. közepe

(Kádár Ferenc dévaványai népművész közlése): A derekára szoktam képeket rajzolni, alól, felül meg beszegem valami dísszel. Ebbe a mostaniba a saját arcképemet karcoltam, aztán a juhászt nyájával, meg Árpádot lóháton, meg amint Lehel vezér fejbevágja Konrádot, és képeket a pásztor életéből, két pásztor találkozását.

Mind a dudát, mind a tartó edényeket alul-felül kettős vonallal beszegették, a vonalak között keresztvonalakkal töltötték ki, a külső széleiket pedig ívesen csipkézték. /Dorogi Márton: Adatok a szaru népi feldolgozásához/

Egy-egy kiváló faragópásztor nagy hírnek örvendett, és a fiatalabbak igyekeztek utánozni készítményeiket. Elsősorban a karcolásos technikával éltek, mellyel geometrikus, körös díszítményeket, és különösképpen virágokat rajzoltak a felületre. A figurális ábrázolás csak újabban tűnt fel, de az öreg faragók azt mondták rá: *ez nem az igazi*. Ezzel kapcsolatban írja D. Varga László: "Inkább a virágornamentika és a naturális virágábrázolás van túlsúlyban. A gyűrűk és a karikák, mint kiegészítő elemek, szegélyeken találhatók a faragott tárgyakon, mellékmotívumként. A központi téma valamennyi esetben virágból ered és a figurák szerepe is mellékes, térkitöltő."

A virágok közül leginkább kedvelték a tulipánt, a liliomot, a rózsát, a különböző mezei virágokat, elsősorban a *didikét*, vagyis a búzavirágot, a tölgylevelet stb./Balassa Iván: A határainkon túli magyarok néprajza (, Kelet-Szlovákia – Bodroghöz, Tiszahát) 384-385. o. /

A népi díszítőművészet sok mindent megőrzött a reneszánsz elemeiből, motívumaiból és művészi alkotásmódjából. A XVI-XVII. századi ún. *virágos reneszánszról* (van szó – szerk.), amely helyenként a XVIII. század elejére is átnyúlt. /Manga János/

...csaknem minden esetben központi témaként a virágmotívumot véljük felfedezni ilyen vagy olyan formában, főként a tulipánt – akár stilizált formában, akár csupán egyes részleteiben.

A Tiszántúl /ide tartoznak az általunk vizsgált faragó pásztorok is/ tárgyain ritkán találkozunk ősi, geometriai elemeket tartalmazó vonásokkal. Inkább a virágornamentika és a naturális virágábrázolás van túlsúlyban. A gyűrűk és a karikák, mint kiegészítő elemek, szegélyek találhatók a faragott tárgyakon, mellékmotívumként.

A központi téma valamennyi esetben virágokból ered, és a figurák szerepe is mellékes, térkitöltő.

Míg a Nyugat-Magyarországon ma élő faragó pásztorokra a figurális motívumkincs jellemző, az Ung-vidéken inkább a növényi díszítőelemeket alkalmazták, így különböző réti virágokat, a liliomfélék több fajtáját /főleg a tulipánt/, rózsát, *dídikét* /búzavirág/ tölgylevelet, illetve a későbbiek során néhány állatfigurát, vadászjelenetet.

Volonin János is a tulipánmotívumból indult ki, amelyet tetszés szerint bontott fel, stilizált úgy, hogy más virágokat „növesztett” a tulipánból, s azzal folytatta a faragást. Nem ragaszkodott az alapotívumhoz, hanem a háttérrel is figyelembe véve arra törekedett, hogy minden helyet kitöltsön. Ez a gyakorlatban annyit jelentett, hogy *hold alakú vésővel* negyed- és félkör alakú mintákat nyomkodott a szaruba.

A Lengyel-fivérek egy-egy központi témából indultak ki, amelynek jellemzője a *négy-* illetve *nyolcágú* szimmetria. Ezt az ábrát aztán „kinagyították” négy-öt centiméteres körre, s ebből hajtották a tulipán szárát, leveleit, végződéseit.

Mindez kettős vonalvezetéssel történt, hogy az ábrák minél jobban kiemeljék a tulipán virágát, hangsúlyozzák jelentőségét.

Hasonlóképpen dupla vonallal választották el az egyes mezőket egymástól, illetve a fő motívumot a mellékmotívumtól. Ezeket a kettős vonalakat aztán kicsipkézték.

Babincsák János olyan formán *marta* /karcolta/ csipkéit a gyűrűkbe, hogy azok áramló víz hullámaira emlékeztetnek. Úgy helyezte el a csipkéket a felületen, hogy félkör alakú karcolásai szimmetrikusan fedik egymást. Egyik ismert ivószaruján is megtalálható e *körkörös* díszítés, amelyhez tulipánok kapcsolódnak.

Csipkézés: *félkörívű acélvésővel történt, amellyel 2-5 mm mély vágást lehetett bevésni a szaruba. Az ívek nagysága különböző lehet, attól függően, hogy a faragó milyen méretű vésővel dolgozik. Ezek váltakozó használatával különböző nagyságú csipkéket lehet a szarura felvinni. A hold alakú véső negyed körnek felelt meg. A csipkézést úgy végezhetette, hogy a szarut faragás előtt vízben áztatta, hogy megpuhuljon.*

Körkörös díszítés: *a szarun körben alkalmazott mintázási forma, amelynek lényege, hogy a fő motívum faragásának megkezdése előtt gyűrűző formában /fonásszerűen/, majd a fő motívum lezárása után ugyanígy dupla vonallal elválasztották egymástól a mezőket, hogy hangsúlyosabbá tegyék a fő motívumot. A dupla vonalakat, a választógyűrűk közeit és külső vonalait csipkéző vésővel kidíszítették.*

A tulipánmotívumot az Ung-vidéki szarufaragványokon tipikusnak tekinthetjük.

Impulzusként szolgálhatott ugyan más faragó pásztornál látott motívum, de „ugyanazt”, ugyanolyan elrendezésben, kivitelben sohasem próbálta újból megfaragni. Esetleg átvett egy-egy részletet, kisebb motívumot, amelyet aztán saját képességeihez alakítva, fantáziájába ágyazva továbbfejlesztett.

Ezáltal lett munkáinak egy-egy példánya egyedivé, megismételhetetlenné, sajátossá – talán épp abból az emberi, gyarló törekvésből adódóan, hogy *ő szebbre is képes* másoknál.

A faragott tárgyak használati tárgynak készültek, ám szükségletkielégítő funkciójukon túl kifejezték a faragó pásztor lelkivilágát, az őt foglalkoztató kérdéseket csakúgy, mint a szép iránti érzékét. Mindez függvénye volt annak, hogy a faragó milyen mértékben tartotta tiszteletben a szűkebb közösségben elfogadott ízlésszintet, igényes volt-e önmagával

szemben. Jelentős szerepe volt a hagyományörzésnek és nem utolsó sorban az alkotói fantáziának, technikai készségnek is.

Elsősorban a használati tárgyak készítésének szükségessége adta a faragó pásztor kezébe a görbe kést, vésőt, tűt. Azonban ivótülköt, sóportokot vagy más egyebet faragva nem elégedett meg a pusztai használati funkcióval, hanem a faragásban ízlését, fantáziáját, vagy a környezetében látottakat valamilyen formában, mennyiségben megörökítette, egyszóval megpróbálta a tárgyat *cifrítani*.

Az sem volt ritka, hogy egy-egy faragott tárgy nem használati célra készült, hanem ajándéknak: barátoknak, pásztortársnak, a faragó jó emberének vagy kedvesének. Ez persze nem jelentette azt, hogy ilyenformán a faragott tárgy veszített volna művészi értékéből, és abban sem befolyásolta a faragót, hogy az általa szépnek tartott ornamentikát, díszítőelemet, sajátos megmunkálási módszert, stílust vagy motívumot megváltoztassa. A pásztorművészet alkotása mindig hangsúlyozta a közösségnek a megnyilvánulás egyéni jellegét, amely formálta a készülő faragványt: *én faragtam*.

Fésűsminták, Kiskunhalas, Pest megye, XIX. sz. 2. fele

Szaruékszerek részletei (a szerző munkái)

Sótartók (a szerző munkái)

Képek jegyzéke

1. **Tóth Mihály faragó pásztor 1943** Manga János: Magyar pásztorfaragások. Corvina. 1972.
2. **Fűszertartó, Dunántúl, XIX. sz. 2. fele** Domanovszky György: A magyar nép díszítőművészete. Akadémiai Kiadó, Bp. 1981. II. 301. o.
3. **Magyarfajta szarvasmarha bikája /Hortobágy 2930-as évek/** Magyar Néprajzi Lexikon, Akadémiai Kiadó, Bp. 1981. 4. kötet, 565.o.
4. **id. Kapoli Antal: Kürt. 1943** Domanovszky György: A két Kapoli Corvina Kiadó, Bp. 1983. 9. kép
5. **Ivótlők díszítményének középső része /Zemplén megye/** A magyarság néprajza Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp. é.n. 2. kötet 295. old. 1049. ábra
6. **Különböző alföldi és felföldi só- illetve rühzsírtartó formák** Manga János: Magyar pásztorfaragások Corvina Kiadó, Bp. 1976.
7. **Rühzsírtartó szaruból Okány, Békés megye** Manga János: Magyar pásztorfaragások Corvina Kiadó, Bp. 1976.
8. **Szűrszűj rózsája Alföld XIX. sz.** Baloghné Horváth Terézia: Magyar népi ékszerek Corvina Kiadó, Bp. 1983. 23. kép
9. **Pásztorbotok** Manga János: Magyar pásztorfaragások Corvina Kiadó, Bp. 1976. VII. tábla
10. **Óraláncok szaruból** Malonyai Dezső: A magyar nép művészete Franklin Társulat, Bp. é.n. 3. kötet 222. old. 294. kép
11. **id. Kapoli Antal: Kürt 1932** Domanovszky György: A két Kapoli Corvina Kiadó, Bp. 1983. 7. kép
12. **ifj. Kapoli Antal: Sótartó** Domanovszky György: A két Kapoli Corvina Kiadó, Bp. 1983. 22. kép
13. **Kanászkürt Báta, Tolna megye** Manga János: Magyar pásztorfaragások Corvina Kiadó, Bp. 1976. III. tábla
14. **Ivókürt Zemplén megye, 1895** Domanovszky György: A magyar nép díszítőművészete. Akadémiai Kiadó, Bp. 1981. II. 123. kép
15. **Rühzsírtartó Nagyszalonta, Bihar megye, XIX. sz. közepe** Domanovszky György: A magyar nép díszítőművészete. Akadémiai Kiadó, Bp. 1981. II. 114. kép
16. **Fésűsminták, Kiskunhalas, Pest megye, XIX. sz. 2. fele** Domanovszky György: A magyar nép díszítőművészete. Akadémiai Kiadó, Bp. 1981. II. 27. kép
- 17-18. **Szaruékszerek** részletei (a szerző munkái)
- 19-20. **Karcolt sótartók** (a szerző munkái)

Felhasznált irodalom

Balassa Iván: A határainkon túli magyarok néprajza Gondolat Kiadó, Bp. 1989.

Balassa-Ortutay: Magyar néprajz

D. Varga László: Ung-vidéki szarufaragványok

Domanovszky György: A magyar nép díszítőművészete Akadémiai Kiadó Bp. 1981.

Dorogi Márton: Adatok a szaru népi feldolgozásához Múzeumi Kurír 12. szám II. kötet 2. szám 1973.

Magyar néprajzi lexikon Akadémiai Kiadó, Bp. 1981.

Magyarság néprajza Magyar Királyi Egyetemi Nyomda Bp. é.n. II. kötet

Malonyai Dezső: A magyar nép művészete Franklin Társulat Bp. 1911.

Manga János: Magyar pásztorfaragások Corvina Kiadó, Bp. 1976.